

Missiologie van Paas en Van den Toren: Voorbij de crisis maar de Geest blijft achterwege

Klaver, Miranda (2016). "Missiologie van Paas en Van den Toren: Voorbij de crisis maar de Geest blijft achterwege". *GEESTkracht, Bulletin voor Charismatische Theologie*, 77 (1): 33-37.

De recente benoemingen van Paas (Theologische Faculteit Kampen en Vrije Universiteit) en Van den Toren (PtHU) voor de leerstoelen missiologie en interculturele theologie markeren het aantreden van een nieuwe generatie missiologen in Nederland. Ongegeneerd en met overtuiging kiezen Paas en Van den Toren voor een missiologie waar de verkondiging en het getuigenis van het evangelie centraal staan. Vrijmoedig spreken over zending en evangelisatie weerspiegelt de seculariserende context van Europa waardoor een geografisch onderscheid tussen verkondiging 'hier' en 'daar' aan betekenis verliest. Voorbij de postkoloniale schroom en tegen het relativisme in, lijkt de missiologie zich in de woorden van Paas "te herstellen uit een identiteitscrisis".

De leeropdrachten van Van den Toren en Paas liggen in elkaars verlengde. De leeropdracht *Interculturele Theologie* van Van den Toren is een belangrijk onderdeel van het bredere terrein van de missiologie. De expliciete aandacht voor het interculturele is noodzakelijk nu het zwaartepunt van het christendom naar het Zuiden verschuift en de invloed van processen van globalisering toeneemt. Inmiddels wordt algemeen erkend dat alle theologie, ook de westerse theologie, niet los verkrijgbaar is maar wordt beïnvloed door de omringende cultuur en context. Deze erkenning heeft binnen de missiologie geleid tot een veelheid van nieuwe begrippen als contextuele theologie, interculturele theologie, inculturatie theologie en bevrijdingstheologie. De spraakverwarring wordt door Van den Toren geslecht door interculturele theologie te definiëren als "het kritisch gesprek tussen contextuele theologieën", en waarbij contextuele theologie de relatie tussen theologie en een specifieke context inhoudt. Terecht stelt hij dat het ideaal van interculturele theologie in de praktijk moeilijk te verwezenlijken is door de verschillende belangen die op het spel staan. Want wie bepalen het theologisch discours en de agenda, en wie worden erkend als gesprekspartners? Hoewel het christendom in aantal en qua vitaliteit afneemt in Europa, bevinden de gezaghebbende theologische opleidingen zich in het Westen. Van den Toren pleit daarom voor een uitbreiding van gezaghebbende bronnen voor de theologie door (liturgische) praktijken te betrekken en deze te waarderen als geleefde en impliciete

theologie. Tevens wordt de theoloog dan volgens Van den Toren ook zelf betrokken bij de theologie: hij of zij wordt uitgedaagd om te participeren en zich te laten bevragen door de (culturele) ander. Pas dan is dialoog en het interculturele gesprek mogelijk en vruchtbaar.

De oratie van Van den Toren lijkt duidelijk biografisch geïnspireerd. Tijdens zijn jarenlange ervaring in Afrika en de daarop volgende periode bij Wycliffe Hall in Oxford, is hij als ervaringsdeskundige bekend geraakt met de praktijk van interculturele theologie. De basis van het interculturele gesprek is volgens hem de gedeelde waardering voor de Schriften en de God die daarin ontmoet wordt. Juist dat laatste is voor Van den Toren cruciaal: het interculturele gesprek is meer dan een dialoog. Het is een driegesprek door God als derde gesprekspartner te betrekken in de ontmoeting. Echt nieuw is dit voorstel niet. Het doet sterk denken aan de opzet van het Global Christian Forum (GCF)¹ waar een zo breed mogelijke internationale vertegenwoordiging van christelijke kerken en organisaties elkaar ontmoeten. Dit initiatief heeft in Nederland navolging gekregen in de Nederlandse Synode (2010 en 2013).² Hoewel beperkt tot protestantse groepen lag de nadruk op persoonlijk ontmoetingen en was het geloofsgesprek de basis voor dialoog.

Opvallend is dat Van den Toren de mogelijkheden voor dialoog met andere religieuze tradities (inclusief seculiere!) buiten beschouwing laat. Van den Toren wil (terecht) wil vasthouden aan het goede nieuws van Jezus Christus' redding van de wereld als universele waarheid. Interculturele theologie is primair een gesprek dat binnen de brede christelijke traditie plaats vindt. Maar suggereert hij dan niet teveel eenrichtingsverkeer in de missionaire opdracht naar de wereld?

Als voormalig bijzonder hoogleraar Theologie van de Charismatische Vernieuwing had een meer trinitarische en pneumatologische benadering voor de hand gelegen. Echter, in de oratie is er opvallend weinig tot geen aandacht voor de Geest. Dit, terwijl het Pinksterfeest ons herinnert aan de grens-doorbrekende werking van de Geest, die taalgrenzen overstijgt, culturele verschillen relativeert en mensen bij elkaar brengt in een nieuwe gemeenschap. Tevens biedt een meer scheppings-theologische benadering ruimte voor een open houding naar de wereld als Gods wereld, die ondanks het kwaad en haar gebrokenheid, deel is van de goede schepping en niet verstoken is van de aanwezigheid van God. Zo'n benadering is onmisbaar om vooroordelen en blinde vlekken binnen de theologie te ontmaskeren. In de geschiedenis zien we herhaaldelijk

dat de kerk en de theologie niet voorop hebben gelopen in het ontmaskeren van onrecht en onderdrukkende structuren. Zo is bijvoorbeeld de verbetering van de positie van de vrouwen - zowel in de samenleving als in de kerk - vooral te danken aan de inzet van niet-christenen en kwam de theologische verwerking van deze ontwikkeling pas achteraf. Het antwoord op de vragen waar en hoe de Geest werkzaam is buiten de christelijke gemeenschap heeft verstrekkende gevolgen voor interculturele theologie. Het bepaalt hoe dialoog met niet-christelijke tradities gewaardeerd wordt: als een uitwisseling van elkaars overtuigingen of als een wederzijdse dialoog waar ruimte is om de Geest door beide gesprekspartners heen te laten werken. Dat God door zijn Geest heidenen betreft bij zijn heilsplan zien we in de Schrift regelmatig gebeuren, zowel in het Oude Testament (bv. Melchizedek, Ruth, Cyres) als in het Nieuwe Testament (bv. de Wijzen en Cornelius).

In het licht van de oratie van Van den Toren is de oratie van Paas *Vreemdelingen en Priesters*³ te verstaan als een aanzet voor een contextuele⁴ missiologie voor Europa. We (lees de kerk) moeten afscheid nemen van de droom van een christelijk Europa, meent Paas. De gesecculariseerde context van Europa vormt een nieuwe werkelijkheid voor de missiologie en is niet gebaat bij (Amerikaans geïnspireerde) modellen van kerkgroei en optimistische retoriek over opwekking. Zending in een postchristelijke cultuur vraagt om een heel nieuwe doordenking over de positie van de kerk en haar getuigenis. Zoals van den Toren's interculturele ervaring resoneerde, is het bij Paas zijn ervaring als kerkplanter in Amsterdam die hier gehoord wordt. Wie echter Paas' weinig optimistische verhaal over de toekomst van de kerk als minderheid beoordeelt als een reflectie op zijn bescheiden resultaten van kerkplanting in Amsterdam, doet hem zeker tekort. Zijn ervaringen in de seculiere hoofdstad lijken eerder de aanleiding voor gedegen empirisch onderzoek naar de resultaten van kerkplanting in verschillende delen van Europa van de afgelopen jaren. Tezamen met een historisch onderzoek naar de ontwikkeling de kerk in Europa komt Paas tot een scherpe analyse die confronterend, prikkelend en uitdagend genoemd kan worden. Schetsmatig worden vier modellen van kerk-zijn (in zijn boek worden daar nog twee aan toegevoegd) bekritiseerd wegens hun streven naar macht en het vasthouden aan de illusie van een christelijk Europa uit het verleden.

In zijn voorstel voor de kerk als minderheid, inclusief een bijbels theologische onderbouwing, biedt Paas een vernieuwende contextuele missiologie voor Europa.

Missiologie en ecclesiologie zijn sterk op elkaar betrokken en nauwelijks van elkaar te onderscheiden. De term missionaire ecclesiologie is hier wellicht meer op zijn plaats: lofprijzing, gemeenschap en zending veronderstellen elkaar en komen samen in de liturgie als centrum. Met de verbinding tussen liturgie en zending neigt Paas naar een sacramenteel katholiek verstaan van de kerk. Net als bij Van den Toren is een wending naar praktijken zichtbaar: de kerk als vierende gemeenschap vertegenwoordigt God bij de mensen. Dit wordt zichtbaar en concreet in het samen bidden, in de lofprijzing en het houden van de maaltijd.

De kerk in de marge kenmerkt zich door het afzien van ambitie en invloed. Met het omarmen van de kerk als minderheid ontkoppelt Paas de verbinding tussen evangelisatie en kerkgroei. Het is veelzeggend dat Paas' oratie door een deel van de nieuwe generatie kerkplanters met dankbaarheid is ontvangen. De kerk als minderheid biedt ruimte voor ontspanning en acceptatie van het uitblijven van succes binnen de veelal activistische beweging van pioniers en missionair werkers.

Paas' overtuigende missiologie voor Europa (en zijn boek *Vreemdelingen en Priesters*) roept ook vragen op. Bijvoorbeeld over de relatie tussen oudere en jonge kerken in Europa. Hoe kun je in veranderende context van Europa samen kerk zijn met nieuwe zendelingen uit het Zuiden die gebruikmaken van missionaire modellen die door Paas gediskwalificeerd worden als manipulatie en machtsdenken? In het dan opnieuw de westerse (!) theoloog die - in de woorden van Van den Toren - de agenda bepaalt? Of is het ontwerp van de toekomst van de kerk als minderheid vooral een hoopvol perspectief voor diegenen die het meest geconfronteerd worden met een krimpende kerk? En zou de krimpende kerk in Europa ook iets kunnen leren van kerken in andere delen van de wereld waar de kerk al eeuwen ervaring heeft met de minderheidspositie (bv. in India)?

De beschrijving van de priesterkerk waar de gelovige ook zijn familie en buurt representeert voor God klinkt mooi maar wat voor betekenis heeft dat in het licht van het heil? Gaat het hier om de dienst van de voorbede of meer? Tenslotte een vraag die de priesterkerk oproept: heeft de Geest ook iets te maken met de kerk als minderheid? Is er voldoende hoop en verwachting de soms onverwachte, verrassende en vernieuwende sporen die de Geest trekt in de gemeenschap van de kerk en in de wereld? En liggen hier wellicht kansen voor gedeeld discours dat als beginpunt voor een intercultureel en interconfessioneel gesprek kan dienen?

Zowel Van den Toren als Paas lijken voorbij te gaan aan de nieuwe aandacht voor de pneumatologie binnen de theologie en de missiologie zoals bijvoorbeeld blijkt uit het laatste rapport van de Wereldraad van Kerken over zending en evangelisatie *Together Towards Life: Mission and Evangelism in Changing Landscapes* (2013). In vergelijking met het voorafgaande rapport uit 1982 *Mission and Evangelism: An Ecumenical Affirmation* heeft er binnen de missiologie een paradigma verschuiving plaatsgevonden. Hoewel beide documenten voluit trinitarisch te noemen zijn, heeft de christocentrische benadering uit de jaren '80 plaatsgemaakt voor een pneumatocentrische benadering in het recente rapport *Together Towards Life*.⁵ Met het thematiseren van de Geest komen verschillende stromingen samen. Naast de verschillende pneuma-theologische ontwerpen vanuit de meer liberale traditie, weerspiegelt de aandacht voor de Geest zowel de toenemende invloed van de Oosters Orthodoxe kerken als die van de pinksterbeweging en de charismatische vernieuwingsbeweging. De geografische verschuiving binnen het wereldchristendom worden zo theologisch zichtbaar binnen de Wereldraad van Kerken.

Aandacht voor de Geest omvat meer dan een conceptuele gedachte: het verwijst naar concrete ervaringen van Gods aanwezigheid en nabijheid. Met de wending naar praktijken door zowel Paas (in de liturgie) als Van den Toren (in de dialoog) wordt bewust ruimte gemaakt voor de middelen waarlangs mensen in het bereik van de Geest komen. Dat opent de mogelijkheid voor het thematiseren van de Geest in de missionaire praktijk en om te onderscheiden waar God door zijn Geest werkzaam is, zowel binnen de christelijke gemeenschap als in de wereld.

¹ Guiding Purpose Statement (GCF): To create an open space wherein representatives from a broad range of Christian churches and inter-church organizations, which confess the triune God and Jesus Christ as perfect in His divinity and humanity, can gather to foster mutual respect, to explore and address together common challenges. Zie <http://www.globalchristianforum.org>, geraadpleegd 03-04-2016

² Het model van het Global Christian Forum werd overgenomen in de opzet van de Nationale Synode in 2010 en 2013.

³ Paas' oratie is gebaseerd op zijn boek *Vreemdelingen en Priesters. Christelijke missie in een postchristelijke omgeving*. Zoetermeer: Boekencentrum, 2015.

⁴ De spraakverwarring tussen de twee missiologen is zichtbaar als Paas spreekt over "een zoektocht naar een interculturele missiologie", zie *Vreemdelingen en Priesters* p. 27.

⁵ Jongeneel, Jan A.B. "Mission and Evangelism" (1982) and "Together Towards Life" (2013): A Comparative Analysis of the Two Mission Position Statements of the World Council of Churches. *Exchange*, Vol. 43, 3 (2014), 273-290.